

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

MUHAMMAD YUSUF

HAYOTI VA IJODINI O‘RGANISH BO‘YICHA

Dastur va uslubiy qo‘llanma

Toshkent – 2020

Ushbu dastur va uslubiy qo‘llanma millatning suyukli shoiri Muhammad Yusufning hayoti va ijodi yuzasidan nofilologik oliy o‘quv yurtlarida fakultativ mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun ishlab chiqilgan.

Unda Muhammad Yusuf hayoti va ijodining talabalar uchun qiziq va kerakli bo‘lgan bir qator jihatlari qamrab olingan. Uslubiy qo‘llanmaning tarkibiy qismlarida shoir ijodida yetakchi bo‘lgan tematika va problematika poetik bitiklarning atroflicha tahliliga tayangan holda ko‘rsatib berilgan. Muhammad Yusuf she‘riyatiga xos xususiyatlarga, shoir lirikasining bugungi yoshlar ma‘naviyatini shakllantirishdagi ahamiyatiga urg‘u berilgan.

Ushbu dastur va uslubiy qo‘llanma oliy o‘quv yurtlarining Muhammad Yusuf hayoti va ijodini o‘rgatish bo‘yicha fakultativ mashg‘ulotlar olib boradigan professor-o‘qituvchilariga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori,
professor

Muallif:

Qozoqboy Yo‘ldoshev,
pedagogika fanlari doktori,
professor

Taqrizchi:

Uzoq Jo‘raqulov,
filologiya fanlari doktori,
professor

Mazkur uslubiy qo‘llanma Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2020-yil 21-avgustdagi 1-sonli yig‘ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

I. KIRISH

Muhammad Yusuf hayoti va ijodini o‘qitish bo‘yicha tuzilgan ushbu dastur-qo‘llanmada mazkur kursning maqsadi, vazifalari va mazmuni ifodalangan bo‘lib, taniqli shoirning hayoti va ijodi, shaxsiyati, lirikasining yo‘nalishi, bitiklarining jozibasini ta‘minlagan omillar, Muhammad Yusuf she‘riyatining til xususiyatlari, xalqchilligi yoritilgan. Yuqorida ta‘kidlanganlarni talabalarga singdirish dastur-qo‘llanmada belgilangan mavzular tartibi bo‘yicha o‘tiladigan turkum mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi.

II. FAKULTATIV KURSNING MAQSADI

Talabani milliy she‘riyatning yetuk namunalari bilan tanishtirish, lirik namunalarni tuyish, tushunish, tahlil qilish orqali yoshlarda estetik did va ezgu ma‘naviy sifatlar tarbiyalash, shoirning dardlarini anglatish orqali millat ulug‘lari bosib o‘tgan hayot yo‘lining o‘rnak ekanini ko‘rsatish, yaxshi mutaxassis bo‘lish uchun yetuk shaxs bo‘lish, yetuk shaxs bo‘lish uchun esa badiiy didga ega bo‘lish, buning uchun milliy va dunyo adabiyotidagi sara asarlardan yaxshi xabardor bo‘lish lozimligini tushuntirish, Muhammad Yusuf lirikasining bugungi milliy yoshlar ma‘naviyatini rivojlantirishda tutgan o‘rnini anglatishdan iborat.

III. FAKULTATIV KURSNING VAZIFALARI

- Muhammad Yusufning hayot yo‘li haqida qisqacha ma‘lumot berish;
- Muhammad Yusuf ijodidagi asosiy yo‘nalishlarga to‘xtalish;
- shoirning lirikasidagi shakliy-mundarijaviy o‘ziga xosliklarni ko‘rsatish;
- Muhammad Yusuf ijodida chin insoniy tuyg‘ularning kuylanish yo‘siniga to‘xtalish;
- yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ma‘rifat va taraqqiyotga boshlash yo‘lida Muhammad Yusuf she‘rlaridan foydalanishni o‘rgatish;
- Muhammad Yusuf shaxsiyatiga xos jasorat, mardlik, fidoyilik, tantilik, chapanilik, to‘g‘riso‘zlik, saxiylik kabi fazilatlarining bugungi yoshlar ma‘naviy-axloqiy takomilidagi ahamiyatini anglatish;
- Muhammad Yusufning eng sara ijod mahsullarining mazmun-mohiyati, badiiy jozibasi va ularning millat ruhiyati yuksalishidagi o‘rnini ko‘rsatib berish.

IV. FAKULTATIV KURSNI O‘ZLASHTIRISHGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Muhammad Yusuf ijodiy faoliyatining bugungi milliy ma‘naviyatni shakllantirishdagi o‘rnini anglab yetish;
- Muhammad Yusuf hayoti va ijodi yuzasidan tegishli ma‘lumotga ega bo‘lish va ulardan o‘rinli foydalana olish;

- Muhammad Yusufning betakror shoir sifatidagi qiyofasini ochib beradigan asarlari bilan tanishish;
- Muhammad Yusufning milliy qo‘shiqchilik taraqqiyotidagi beqiyos o‘rni haqida asosli tasavvurga ega bo‘lish.

V. FAKULTATIV KURSNING BOSHQA FANLAR BILAN BOG‘LIQLIGI

Fakultativ o‘quv kursi – “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Hozirgi adabiy jarayon”, “Badiiy tahlil asoslari”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Milliy matbuot” singari fanlar bilan o‘zaro aloqador jihatlariga ega.

VI. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING HAJMI VA MAZMUNI

Fakultativ o‘quv kursining hajmi:

№	Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat
1	Ma’ruza	12
2	Suhbat- fikrlashuv	2
3	Bahs-munozara	4
4	Taqdimot	2
	JAMI:	20

Mashg‘ulotlarning mavzulari, mazmuni, kutiladigan natija va ularga ajratilgan soatlarning miqdori:

	Mavzular	Mazmuni	Kutiladigan natija	soat
	MA’RUZALAR			12
1	Muhammad Yusufning hayot va ijod yo‘li	Muhammad Yusuf hayoti va ijod yo‘li, u yashagan davrdagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat haqida ma’lumot beriladi. Muhammad Yusuf ijodini o‘rganishning ahamiyati tushuntiriladi. Shoirning tasvir mahorati, poetik qarashlari kengayishida ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy-estetik va intellektual omillar izohlanadi.	Muhammad Yusuf hayoti misolida sovet davridagi ijtimoiy-maishiy sharoit to‘g‘risida tushuncha hosil qilinadi. Sovet davrida o‘zbek mehnatkashlari hayoti borasida tasavvur hosil qilinadi. Ijodkorning minazi, uning dunyoqarashi shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan omillar haqida xulosa chiqarish ko‘nikmalari hosil bo‘ladi.	2

2	Muhammad Yusuf she'riyatida ona timsolining aks etishi	Shoir Muhammad Yusufning ona mehri aks etgan she'rlarining jozibasini ta'minlagan omillar yoritiladi. Shoirning "Ona", "Onajon", "Iqror", "Onamga", "ОНАМДАН ХАТ", "O'zbekning ayollari", "O'zbekmomo" she'rlarida ona timsoli qanchalar mahorat bilan tasvirlangani anglatiladi.	Talabalar Muhammad Yusufning farzandlik tuyg'ulari samimiy aks ettirilgan she'rlardagi tuyg'ular faqat uning o'zigagina emas, balki bugungi yoshlarga ham tegishli bo'lgan va eskirmaydigan sezimlar ekanini anglyadilar. Ularda shu tariqa chin farzandlik xususiyatlari qaror toptiriladi. Yaqinlarga muhabbat tuyg'usi odamda jamiyatga, vatanga muhabbat sezimlarini shakllantiradi.	2
3	Muhammad Yusufning vatansuyarlik lirikasi	Muhammad Yusufning "Muhammadga maktub", "Mehr qolur", "Izhoridil", "Ona, meni nega tug'ding?", "Ulug'imsan, Vatanim", "Hech kimga bermaymiz, seni O'zbekiston", "O'zingdan qo'ymasin xalqim", "Ona Turkiston", "Vatan madhi", "Iqror", "Tavallud" she'rlari va "Qora quyosh" dostonida ota yurtga cheksiz muhabbat va sadoqat tuyg'ulari aks ettirilgani bunda shoirning samimiyati qanday namoyon bo'lgani kabi jihatlarga diqqat qaratiladi.	Talabalar diqqati shoir Muhammad Yusuf lirikasida vatan tarannumi yetakchi ekaniga qaratiladi. Shoirning otayurt madhiga bag'ishlangan she'rlarida yalang'och chaqiriq, quruq madhiyabozlik emas, balki chin samimiyat, ko'ngil holatlari o'ta tabiiy izhor etilganini bilib oladilar. Ular ijtimoiy yo'nalishdagi she'rlarga ham shoirdagi kuchli samimiyat ifodasi betakror joziba berishi mumkinligini ko'radilar. Bu hol talabalarda chinakam yurtsuyarlik tuyg'usi shakllanishiga xizmat qiladi. Ularda ezgu vataniy sezimlar paydo qiladi. Muhammad Yusufning dilbar she'riyati ularda yuksak did va pokiza tuyg'ular shakllantiradi, o'zi va atrofida qiladi.	2

			tanqidiy yondashuv paydo qiladi.	
4	Muhammad Yusufning ishqiy lirikasiga xos xususiyatlar	Taniqli shoir Muhammad Yusufning ijodida sevgi lirikasi alohida o‘rin tutadi. Talantli shoirning sevgi lirikasida birorta ham soxtalik, yaltiroqlik, sun‘iylik yo‘q. Muhammad Yusuf qalamiga mansub “Muhabbat”, “Men bittadurman”, “Mening ertagimsan”, “Ko‘nglimdagi yor”, “Ozodani sevaman”, “Nasiba”, “Zebi, Zebi...”, “Rayhon”, “Zebijon”, “Anor”, “Muhabbatim”, “Asakalik qizga”, “Ro‘molingni bo‘yama”, “Bir yil bo‘ldi”, “To‘y kechasi”, “Karnay yig‘lar” kabi ko‘plab she‘rlarida ming yillardan buyon kuylab kelingan sevgi tuyg‘usini tamomila o‘zgacha yo‘sinda tasvirlay bildi.	Talabalar Muhammad Yusufning muhabbat lirikasi nafaqat o‘z ijodi, balki ko‘p asrlik o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida alohida voqea ekanini bilib oladilar. Shoirning har so‘zidan samimiyat balqib turgan: “Ko‘nglim ayvonida kuz hushtak chalar, Ko‘zimdan yosh bo‘lib yog‘adi yaproq” singari o‘tli satrlari inson tuyg‘ularini noziklashtirish, sezimlarini tozalash borasida tengsiz qudratga egaligini anglab yetadilar. Bu hol yoshlarda ezgu ma‘naviy sifatlar qaror topishiga xizmat qiladi. Eng qadimiy va mangu tuyg‘u bo‘lmish sevgini shu qadar samimiy, shunchalar ta‘sirli ifodalash orqali shoirning o‘qirmanlar ma‘naviy dunyosini qanchalik boyitganiga tanig‘ bo‘ladilar. Bu narsa talabalarning shaxs sifatida yuksalishlarida katta o‘rin tutishi bilib olinadi.	2

5	<p>Muhammad Yusuf ijodining milliy qo‘shiqchilik rivojiga qo‘shgan hissasi</p>	<p>Shoirning o‘zbek qo‘shiqchilik san’ati rivojiga qo‘shgan ulkan hissasi. Millat ma’naviyati shakllanishida Muhammad Yusuf qo‘shiqlari beqiyos ahamiyatga ega bo‘ldi. Yoshlarda vatanparvarlik, milliy g‘urur, yurtsevarlik tuyg‘ulari takomilida shoir she’rlarining o‘rni o‘ta muhim bo‘ldi.</p> <p>Muhammad Yusuf qo‘shiqlari millat ahlida ezgu insoniy tuyg‘ular tarkib toptirishda katta ahamiyat kasb etdi. Shoir she’rlarida kuylangan nozik va yuksak insoniy tuyg‘ular yoshlar tarbiyasida tengsiz ahamiyatga ega bo‘ldi. Shoirning qo‘shiq bo‘lgan she’rlari millat ahlini qo‘shiqchilik borasidagi badiiy-estetik didsizlikdan saqlab qoldi, dunyo bo‘yicha yoyilayotgan ma’naviy tanazzulni sekinlatdi.</p>	<p>Talaba-yoshlar inson hayotida qo‘shiqchilik san’ati ulkan o‘rin tutishidan xabardor bo‘ladilar. Ular millat ma’naviyatini qaror toptirishda qo‘shiq tengsiz imkoniyatga egaligini bilib oladilar.</p> <p>Muhammad Yusufning qalamiga mansub “Hech kimga bermaymiz seni, O‘zbekiston”, “Xalq bo‘l, elim” singari qo‘shiqlari necha minglab o‘zbek yoshlarida ulkan vataniy tuyg‘u shakllantirganidan xabardor bo‘ladilar. Bu qo‘shiqlarning matni quruq chaqiriq bo‘lmagani, tabiiy tuyg‘ular samimiyat bilan o‘ta mahoratli yo‘sinda ifodalangani sabab millat ahlining ko‘ngil mulkiga aylanib qolganini anglab yetadilar.</p> <p>Bo‘lajak oliy ma’lumotli mutaxassislar, millat oydinlari shoir she’riyati milliy ma’naviyat o‘shiga qanday ulush qo‘shganidan voqif bo‘lishadi.</p>	2
---	--	---	---	---

6	Muhammad Yusuf ijodining badiiy-estetik ahamiyati	<p>Muhammad Yusufning sirtidan oddiygina tuyuladigan, sof o'zbekcha ifoda tarzi, toza o'zbek so'zlari hamda milliy ruhiyat jilvalari aks etgan she'riyati o'zbek adabiyoti rivojida juda katta o'rin tutadi. Shoir milliy she'riyatimizga toza o'zbekcha ruh olib kirdi. O'zbek badiiy tili har qanday mavhum, chigal tuyg'ularni ham ifodalay olish qudratiga ega ekanini ko'rsatib qo'ydi.</p> <p>Uning she'riyatida sadoqat, fidoyilik, qanoat singari millatga xos eng yuksak fazilatlar o'ta ta'sirli ifoda etilgani yosh avlod ma'naviy dunyosida ezgu axloqiy fazilatlar shakllanishiga xizmat qildi.</p>	<p>Shoirning hayot yo'li, uning betakror ijodiga xos jihatlar bilan chuqur tanishgan talaba-yoshlar Muhammad Yusuf lirikasining beqiyos qudrati manbasidan voqif bo'lishadi. Bu hol ularga o'zbek tili va milliy adabiyotimizning ifoda qudrati nechog'lik kuchli ekanini ko'rsatadi. Talabalarda tabiiy ravishda milliy iftixor tuyg'usi uyg'onadi.</p> <p>Muhammad Yusufning bitiklari bilan yaqindan tanishuv, ulani tushunish va tuyish yoshlarda insoniy g'urur paydo qiladi. Ular shu qadar ko'hna va qudratli millatga mansub ekanliklaridan iftixor tuyadilar hamda shunday qudratli millatga munosib farzandlar bo'lishga intiladilar.</p>	2
SUHBAT-FIKRLASHUVLAR				4
1	Muhammad Yusuf she'riyatining shakliy-mundarijaviy o'ziga xosligi	<p>Fakultativ saboqlarning bu turida Muhammad Yusuf lirikasining ta'sirchan va elaro mashhur bo'lishi, odamlar orasiga tez yoyilishi sabablari yuzasidan talabalar mustaqil o'qib kelgan asarlarga tayangan holda suhbatlashiladi.</p>	<p>Talaba-yoshlar taniqli shoir Muhammad Yusufning asarlari yuzasidan o'zlarining ko'z qarashlarini aytish, uning bitganlaridan o'zicha ta'sirlanish, tuyish va talqin qilish kompetensiyasiga ega bo'ladilar.</p>	2
2	Muhammad Yusuf shaxsiyati va ijodi o'rtasidagi uyg'unlik	<p>Bu mashg'ulotda shoirning betakror ijodi uning hech kimga o'xshamaydigan shaxsiyati mahsuli ekani shoirning o'nlab asarlari misolida ko'rsatib</p>	<p>Talaba-yoshlar Muhammad Yusuf shaxsiyati va she'riyati o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uning bitiklarini teranroq anglash, bulardan xabarsiz</p>	2

		beriladi. Shoirga xos rostgo'ylik, kuyunchaklik, samimiyat uning lirikasini ta'sirli qilgan omillar ekani konkret misollar bilan asoslanadi.	odamlarga qaraganda bitiklaridan chuqurroq ma'no topishga imkon berishini bilib oladilar. Shoir bitiklarining yashirin ma'nolarini ilg'aydigan bo'ladilar.	
BAHS-MUNOZARALAR				4
1	Muhammad Yusufning sevgi lirikasida milliy axloq masalalari	Ushbu mashg'ulot odatdagi saboq shaklida emas, balki talabalar o'rtasida fikr olishuv tarzida uyushtiriladi. Bunda har bir talaba Muhammad Yusuf she'rlari yuzasidan o'z fikrini aytadi va qarashlarini shoirning lirikasidan misollar keltirish bilan asoslaydi. Boshqacha qarashlarga munosabat bildiradi.	Talabalar Muhammad Yusuf bitiklariga mustaqil yondashishni o'rganadilar. Bu hol ularda mustaqil fikrlash, har qanday narsa-hodisaga kreativ yondashuv ko'nikmasini shakllantiradi. Ular nafaqat mustaqil firlash, balki o'z fikrini bayon etish, uni o'zgacha qarashlardan himoyalash ko'nikmasiga ega bo'ladilar.	2
2	Muhammad Yusufning yurtsuyarlik lirikasida milliy g'urur tasviri	Ushbu mashg'ulot ham talabalar faolligida o'tkazilishi kerak. Domla ularning e'tiborini Muhammad Yusufning yurtsuyarlik qarashlari aks etgan she'rlarida milliy mahdudlik, o'z-o'ziga mahliyolik bor-yo'qligiga qaratadi. Talabalar shoirning o'zlari o'qigan bitiklarida aha shunday jihatlar bor-yo'qligini muayyan she'rlar tahliliga tayanib aytadilar.	Bahs-munozara darsi talabalarni ijodiy fikrlashga o'rgatadi. Ular shoir o'z yurti va millatini qanchalik ulug'lamasin, lekin boshqa yurt yoki etnosni kamsitmagani, balki o'z millatdosh va zamondoshlariga talabchanlik bilan qaraganidan xabardor bo'ladilar. Shoir bitiklari ularni bag'rikenglik qilish va xolis bo'la bilishga o'rgatadi.	2
TAQDIMOT				2
1	Muhammad Yusuf kitoblari	Bu mashg'ulotda Muhammad Yusuf qalamiga mansub she'rlar to'plab chop etilgan turli tildagi kitoblarning vizual	Ushbu mashg'ulot Muhammad Yusuf ijodining ochun bo'yicha qanchalik mashhur ekanini ko'rsatish jihatidan juda foydalidir.	2

	ko‘rinishi taqdimoti o‘tkaziladi. Betocharda shoirning asarlaridan tashqari u haqdagi bitiklar bosilgan kitoblar ham namoyish qilinadi.	Taqdimot o‘tkazuvchi shoir bitiklarini jahonaro mashhur qilgan omillarga to‘xtalsa, talabalarning adib haqidagi qarashlari yanada to‘laroq bo‘ladi.
--	---	---

VII. “MUHAMMAD YUSUF HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING O‘QUV-USULIY TA‘MINOTI

“MUHAMMAD YUSUF HAYOTI VA IJODI” KURSINING SILLABUSI

Fanning qisqacha tavsifi						
OO‘Yning nomi va joylashgan manzili:						
Kafedra:	O‘zbek tili va adabiyoti					
Ta‘lim sohasi va yo‘nalishi:						
Fanni (kursni) olib boradigan o‘qituvchi to‘g‘risida ma‘lumot:			e-mail:			
Dars vaqti va joyi:			Kursning davomiyligi:			
Individual grafik asosida ishlash vaqti:						
Fanga ajratilgan soatlar	Auditoriya soatlari				Mustaqil ta‘lim:	30
	Ma‘ruza:	12	Seminar	10		
Fanning boshqa fanlar bilan bog‘liqligi (prerekvizitlari):	Fakultativ kurs – “O‘zbek adabiyoti tarixi”, “Hozirgi adabiy jarayon”, “Badiiy tahlil asoslari”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Madaniyatshunoslik”, “Milliy matbuot” singari fanlar bilan o‘zaro bog‘liq sanaladi.					
Fanning mazmuni						
Kursning maqsad va vazifasi:	<p>Fanning maqsadi – Talabalarni milliy she‘riyatning yetuk namunalari bilan tanishtirish, lirik namunalarni tuyish, tushunish, tahlil qilish orqali yoshlarda estetik did va ezgu ma‘naviy sifatlar tarbiyalash, shoirning dardlarini anglatish orqali millat ulug‘lari bosib o‘tgan hayot yo‘lining o‘rnak ekanini ko‘rsatish, yaxshi mutaxassis bo‘lish uchun yetuk shaxs bo‘lish, yetuk shaxs bo‘lish uchun esa badiiy didga ega bo‘lish, buning uchun milliy va dunyo adabiyotidagi sara</p>					

	<p>asarlardan yaxshi xabardor bo‘lish lozimligini tushuntirish, Muhammad Yusuf lirikasining bugungi milliy yoshlar ma’naviyatni rivojlantirishda tutgan o‘rnini anglatishdan iborat.</p> <p>Fanning vazifalari:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Muhammad Yusufning hayot yo‘li haqida ma’lumot berish; – Muhammad Yusuf ijodidagi asosiy yo‘nalishlarga to‘xtalish; – shoirning lirikasidagi shakliy-mundarijaviy o‘ziga xosliklarni ko‘rsatish; – Muhammad Yusuf ijodida chin insoniy tuyg‘ularning kuylanish yo‘siniga to‘xtalish; – yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ma’rifat va taraqqiyotga boshlash yo‘lida Muhammad Yusuf she’rlaridan foydalanishni o‘rgatish; – Muhammad Yusuf shaxsiyatiga xos jasorat, mardlik, fidoyilik, tantilik, chapanilik, to‘g‘riso‘zlik, saxiylik kabi fazilatlarining bugungi yoshlar ma’naviy-axloqiy takomilidagi ahamiyatini anglatish; <p>Muhammad Yusufning eng sara ijod mahsullarining mazmun-mohiyati, badiiy jozibasi va bularning millatning ruhiyati yuksalishidagi o‘rnini ko‘rsatib berish.</p>
<p>Talabalarga qo‘yiladigan talablar</p>	<p>Fakultativ kursni o‘zlashtirish jarayonida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Muhammad Yusufning hayoti va faoliyati; - Muhammad Yusuf ijodiy faoliyatining bugungi milliy ma’naviyatni shakllantirishdagi o‘rnini anglab yetish; - Muhammad Yusuf hayoti va ijodi yuzasidn tegishli ma’lumotga ega bo‘lish va ulardan o‘rinli foydalana olish; - Muhammad Yusufning betakror shoir sifatidagi qiyofasini ochib beradigan asarlari bilan tanishish; - Muhammad Yusufning milliy qo‘shiqchilik taraqqiyotidagi beqiyos o‘rni haqida asosli tasavvurga ega bo‘lish. - egamanlik (mustaqillik) davri o‘zbek adabiyotining shakllanishiga Muhammad Yusufning o‘rni; - Muhammad Yusuf she’riyatining millat ijtimoiy-ma’naviy hayotidagi rolini tushuntira bilish; - adabiyotning ijtimoiy mohiyatini tushuntira bilishi kerak.
<p>Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi</p>	<p>Professor-o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin.</p>
<p>Sillabus taqvim:</p>	

O‘tiladigan mavzular ro‘yxati:					
№	Mavzular	Ma’ruza	Suhbat-muloqot	Munozara	Taqdimot
1	Muhammad Yusufning hayot va ijod yo‘li	2 soat			
2	Muhammad Yusuf she‘riyatida ona timsolining aks etishi	2 soat			
3	Muhammad Yusufning vatansuyarlik lirikasi	2 soat			
4	Muhammad Yusufning ishqiy lirikasiga xos xususiyatlar	2 soat			
5	Muhammad Yusuf ijodining milliy qo‘shiqchilik rivojiga qo‘shgan hissasi	2 soat			
6	Muhammad Yusuf ijodining badiiy-estetik ahamiyati	2 soat			
7	Muhammad Yusuf she‘riyatining shakliy-mundarijaviy o‘ziga xosligi		2 soat		
8	Muhammad Yusufning sevgi lirikasida milliy axloq masalalari			2 soat	
9	Muhammad Yusufning yurtsuyarlik lirikasida milliy g‘urur tasviri			2 soat	
10	Muhammad Yusuf kitoblari				2 soat
Jami		12 soat	2 soat	4 soat	2 soat
Asosiy adabiyotlar:		1. Каримов Н. ва б. XX аср ўзбек адабиёти. – Т.: “Ўқитувчи”, 1999. 2. Қозоқбой Йўлдош, Қундузой Хусанбоева, Муҳайё Йўлдош. Кийик сўқмоқдаги йўловчи. – Т.: “ЎЗМЭ”, 2014. 3. Баҳодир Исо. Муҳаммад Юсуф. – Фарғона: “Фарғона”, 2014. 4. Шукур Қурбон. Муҳаммад Юсуф сабоқлари. – Т.: Алишер Навоий номидаги ЎЗМКН, 2012.			
Qo‘shimcha adabiyotlar:		1. Ҳошимова С. Шоир киссаси. – Наманган: “Наманган”, 2013.			

	<p>2. Носиров Қ. Муҳаммад Юсуф Наманганда ёхуд ориятли муҳаббат. – Наманган: “Наманган”, 2012.</p> <p>3. Иқбол Мирзо. Улуғим. “Ёшлик” журнали. 2014 йил 2- сон.</p> <p>4. Назаров А. Меҳр қолур, муҳаббат қолур. “ЎзАС”, 2014 йил 4 апрел.</p> <p>5. Солижонов Й. Булбулни куйлатиб, жайронни йиғлатган шоир. “Китоб дунёси” газетаси. 2014 йил 26 март. № 6 (177)</p> <p>6. Улуғбек Ҳамдам. Шоирлиги қисмати. “Китоб дунёси” газетаси. 2014 йил 12 феврал. №3 (174).</p> <p>7. Маҳмуд Тоир. Юракда яшайди асл шоирлар “ЎзАС”, 2014 йил 7 феврал.</p> <p>8. Раҳмон Қўчқор. Янги авлод овози (суҳбат). Шарқ юлдузи. 2013 йил 3- сон.</p> <p>9. Йўлдошев Т. Камолотнинг олис йўли. – Т.: “Наврўз”, 2014.</p> <p>10. Коллектив. Шоир ҳақида ҳаётий ҳақиқатлар. – Фарғона: “Фарғона”, 2014.</p>
Fan dasturning informatsion-uslubiy ta’minoti	<p>1. www.ziyonet.uz</p> <p>2. www.e-tarix.uz</p> <p>3. www.ziyouz.com</p> <p>4. http://dunyouzbeklari.com/archives/66493</p>

**“MUHAMMAD YUSUF HAYOTI VA IJODI” KURSIDAN MA’RUZA
O‘TISH TEXNOLOGIYASI**

Vaqt: 2 soat	Talabalar soni ___ nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli	Muammoli ma’ruza
Ma’ruza mashg‘ulotining rejasi	Muhammad Yusufning ishqiy lirikasiga xos xususiyatlar
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Talabalarga Muhammad Yusufning sevgi lirikasining o‘zgalarnikiga o‘xshamaydigan betakror jihatlari va buni yuzaga chiqargan badiiy omillar to‘g‘risida tushuncha berishdan iborat.	
Pedagogik vazifalar: - o‘zbek muhabbat lirikasi taraqqiyotida M. Yusuf ijodi alohida bosqich ekanini anglatish; - shoir o‘ta intim tushunchaning universal qirralaridan ko‘ra milliy namoyon bo‘lish yo‘siniga ko‘p e‘tibor qaratgani; - M. Yusufning ishqiy lirikasi tasvir samimiyati, tuyg‘ular nozikligi bilan ajralib turishi; - bu jihatlarni talabalarga payqatish ularning ma’naviy kamolotiga turtki beradi.	O‘quv faoliyatining natijalari. <i>Talaba:</i> - ko‘p asrlik o‘zbek adabiyotida ishqiy lirika doim etakchi yo‘nalishda bolib kelganini bilib oladi; - shoirning “Ko‘nglimdagi yor”, “Mening ertgimsan” singari she’rlarida o‘ta qaltis ruhiy vaziyatdagi oshiq holatining mukammal tasvirini ilg‘ab oladi; - olam hodisalariga aksiologik qarash kishidan qanchalar mas’uliyat talab qilishini, hayot odamni kutilmagan sinovlarga duch keltirishini anglaydi.
O‘qitish usuli	Vizual ma’ruza, audial bayon klaster texnologiyasi
O‘qitish vositalari	Ma’ruzalar matni, tarqatma materiallar, shoir asarlari, grafik organayzerlar
O‘qitish shakli	Jamoa va guruh bo‘lib ishlash
O‘qitish shart-sharoiti	Elektron taxta bilan jihozlangan xona

MA'RUZA MASHG'ULOTINING TEXNOLOGIK XARITASI

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. O'quv mashg'uloti-ga kirish. 10 daqiqa	O'qituvchi mashg'ulot mavzusini e'lon qilib, darsning maqsadini tushuntiradi, saboqning har bir bosqichi uchun ajratilgan vaqt miqdorini aytadi, darsdan kutilayotgan natijalarni belgilaydi.	Talabalar mashg'ulot mavzusi, bosqichlari hamda kutilayotgan didaktik natijalarni tushunib oladilar. Ma'ruzani tinglash va o'zlashtirishga jisman hamda ruhan tayyor bo'ladilar. Ularda mavzuga qiziqish uyg'onib, M. Yusuf ishqiy lirikasi sirlarini bilishga intilish paydo bo'ladi.
2-bosqich. Asosiy bosqich. 55 daqiqa	Ta'lim jarayonini ma'ruza mashg'ulotining rejasi va tuzilishiga muvofiq tashkil etadi. Talabalar oldin mumtoz va zamonaviy adabiyotda sevgi mavzusining ishlanish darajasi, erishilgan badiiy natijalar bilan tanishtiriladi. So'ng shoir Muhammad Yusufning bu boradagi novatorligini ko'rsatadi. Ma'ruzani audial bayon qilish davomida interfaol o'qitish usullarini qo'llab, talabalarning oldin o'zlashtirgan bilimlarini faollashtiradi, ularning oldiga muammo qo'yib, uni hal qilishni talab etadi.	Ma'ruzani eshitish asnosida shoir bitiklari originallishini ta'minlagan omillarni bilib boradilar. Sevgi mavzusi odam paydo bo'lgandan buyon ishlanayotgan bo'lsada, har bir talantli ijodkor uni yangilay borganini biladilar. M. Yusuf o'zining soda, jaydari ifoda yo'sini, sevgi hodisasidagi tamomila ichkin, uncha-muncha nazarlar ilg'amagan qirralarni esda qoladigan shaklda mangulikka muhrlay olgani bilan betakror ijodkor ekanini anglab yetadilar. Uning lirik qahramoni shunchaki badiiy to'qima bo'lmay nafasi sezilib turadigan tirik odam ekanini tushunadilar.
3-yakuniy bosqich. 10 daqiqa	Ma'ruzada berilgan bilimlar qanchalik o'zlashtirilganini aniqlash uchun "Muhabbat Muhammad Yusuf talqinida" mavzusida esse yozishni topshiradi. Ma'ruza yuzasidan savol bor-yo'qligini so'raydi.	Ma'ruzaning o'zini o'ylantirgan joylari bo'yicha savollar berishadi. Uyda "Muhabbat Muhammad Yusuf talqinida" mavzusidagi essenini yozishga hozirlanishadi.
Mustaqil ta'lim uchun topshiriq. 5 daqiqa	Ma'ruzani mustahkamlashga doir savollar berib, talabalarning qanchalik tushunganliklarini aniqlaydi.	Mavzu to'liq o'zlashtirish uchun qo'shimcha adabiyotlarni aniqlaydilar.

VII. KURSGA DOIR MASHG‘ULOT NAMUNALARI VA MUSTAQIL TA‘LIM YUZASIDAN KO‘RSATMALAR

Ta‘lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash yuzasidan o‘qituvchining amaliy faoliyati quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- innovatsion texnologiyalarni pedagogik amaliyotda qo‘llash yo‘llarini belgilash;

- ta‘lim-tarbiya jarayonini innovatsion texnologiyalar talablari asosida loyihalash;

- innovatsion texnologiyalarni o‘qitishning ma‘ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari, auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlar, mustaqil ta‘lim singari barcha shakllarining didaktik maqsadlarini hisobga olgan holda tanlash va qo‘llash;

- o‘qitishning ma‘ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari kabi asosiy shakllarida o‘rganiladigan mavzular mazmunidan kelib chiqib pedagogik innovatsiyalarni qo‘llash;

- o‘quv jarayonidan olingan natijalarni tahlil qilish, umumlashtirish, talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini aniqlash, kamchiliklarni bartaraf etish yo‘llarini belgilash.

Ta‘lim tizimida interfaol ta‘lim texnologiyalarining quyidagi shakllari faol qo‘llaniladi:

Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi:

1. Faoliyat yo'nalishiga ko'ra: pedagogik jarayonda yoki ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar.
2. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.
3. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.
4. Kelib chiqish manbaiga ko'ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o'zlashtirilgan innovatsiyalar.

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – mashg'ulotlarning interfaol metodlar asosida tashkil etish.

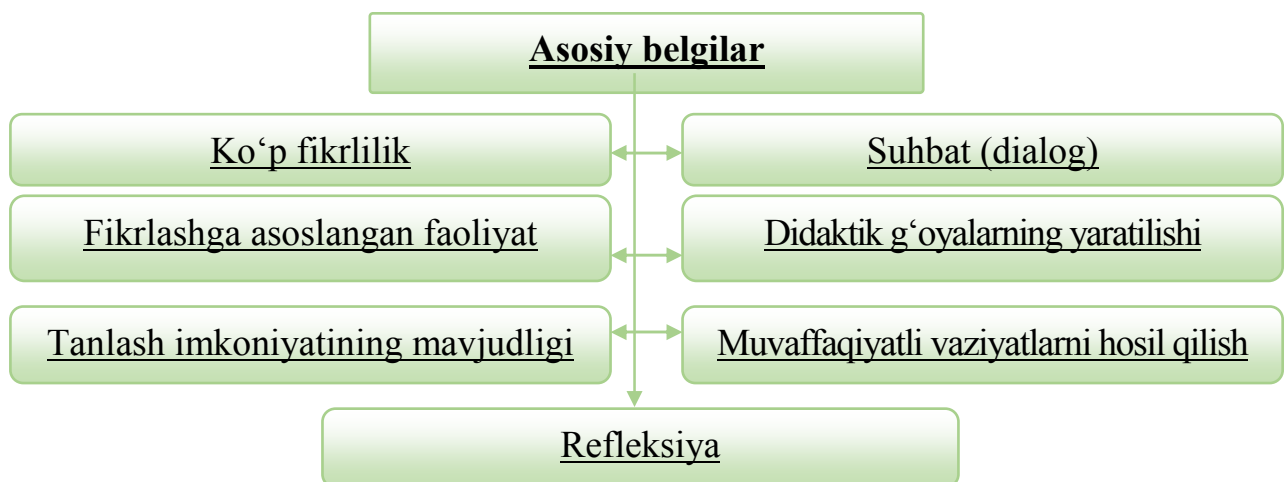
“**Interfaol**” tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida “interaktiv”) “inter” – o'zaro, ikki taraflama, “act” – *harakat qilmoq, ish ko'rmoq* kabi ma'nolarni anglatadi.

Interfaol ta'lim – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim shakli.

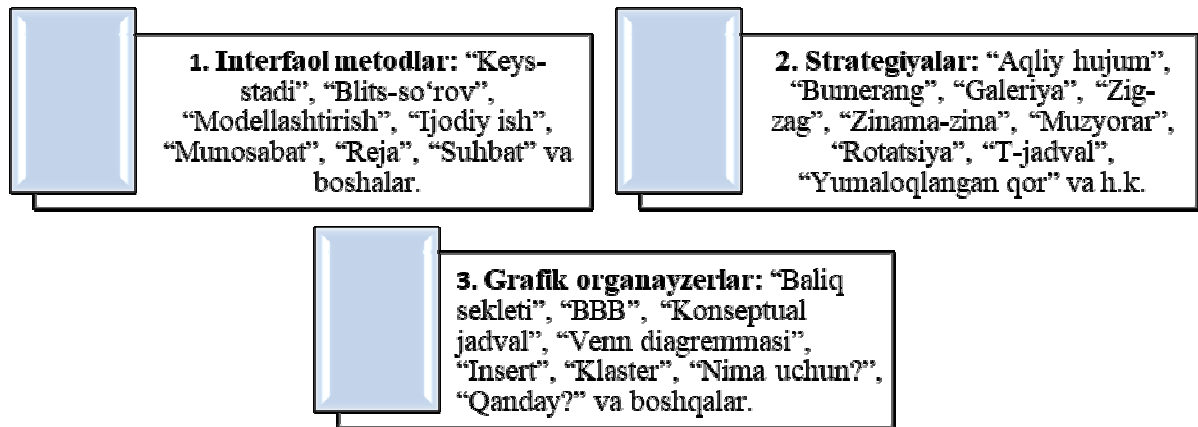
Interfaol ta'lim didaktik tizimni tashkil etgan subyektlarning o'zaro hamkorlikka asoslangan xatti-harakati, faoliyatini ifodalaydi.

An'anaviy ta'limda ham, tabiiy ravishda, axborot berish muhim hisoblanadi. Ammo bunda axborotning asosiy manbai o'qituvchi bo'lib, ta'lim jarayonida u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya'ni u bilimlarni talabalarga etkazib berishga intiladi. Faollik ko'rsatish o'qituvchiga xos bo'lib, talabalar bu vaziyatda faqat ta'lim obyektiga aylanib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o'qituvchini tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar berilsa, javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so'zlashdan iborat bo'ladi.

Interfaol ta'limning asosiy belgilari

Bugungi kunda respublika ta'lim muassasalarida interfaol ta'limning quyidagi eng ommaviy shakllari qo'llanilmoqda:

Keyingi yillarda ta'limda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosiy o'rinni egallamoqda. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan talab qilinmoqda. O'zida ana shu xususiyatlarni namoyon etgan ta'lim *shaxsga yo'naltirilgan ta'lim* deb nomlanadi. Ushbu ta'lim pedagog va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, talabani qadriyat sifatida e'tirof etilishini uchun sharoit yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining quyidagi turlari farqlanadi: 1. Modulli ta'lim texnologiyasi. 2. Muammoli ta'lim texnologiyasi. 3. Interfaol ta'lim texnologiyasi. 4. Individual ta'lim texnologiyasi. 5. Masofaviy ta'lim texnologiyasi. 6. Kompyuter ta'limi texnologiyasi. 7. Hamkorlik ta'lim texnologiyasi. 8. Loyiha ta'lim texnologiyasi. 9. Dasturiy ta'lim texnologiyasi. 10. Tabaqalashtirilgan ta'lim texnologiyasi. 11. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. 12. O'yin texnologiyalari. 13. Gender ta'lim texnologiyasi. 14. Quvvatni tejoychi ta'lim texnologiyasi.

Mazkur ta'lim texnologiyalaridan *modulli ta'lim, muammoli ta'lim va interfaol ta'lim texnologiyalarini* faol qo'llash tavsiya qilinadi.

Ta'lim jarayonida faol qo'llanayotgan innovatsion texnologiyalardan biri **keys** stadi hisoblanadi. Hozirgi kunda barcha ijtimoiy-gumanitar fanlarda foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishi mumkinligi e'tirof etilmoqda.

Keys-stadi – (inglizcha *case* – to'plam, aniq vaziyat, *stadi* – ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzidagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltirilgan haqiqiy yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning tahlil etilishiga asoslanadigan o'qitish metodi.

Keys-stadi usuli qo'llaniladigan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi
Ishlar bosqichi va mazmuni

Ishlar bosqichi va mazmuni	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
Tayyorgarlik	Tanishish uchun talabalarga keys materiallarini tayyorlaydi va avvalgi mashg'ulotlarda tarqatadi.	Keys mazmuni bilan tanishadilar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish. (5 daq.)	1.1. O'quv mashg'ulotining mavzusi, maqsadi, kutilayotgan natijalar va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi. Keys ahamiyatini va uni kasbiy bilimlarni rivojlanishiga ta'sirini tushuntiradi.	Diqqat qiladilar.
2-bosqich. Bilimlarni Faollashtirish (10 daq.)	2.1. Talabalar bilimini faollashtirish maqsadida mavzuning asosiy tushun-chalari bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazadi (ilova). 2.2. Amaliy mashg'ulotda ishlash tartibi, baholash ko'rsatkich va mezonlari bilan tanishtiradi (ilova).	Savollarga javob beradilar. Muhokama qiladilar, aniqlash tiruvchi savollar beradilar.
3-bosqich. Alohida ishlash. (20 daq.)	3.1. Keys materiallarini muhokama qilishni tashkillashtiradi, ishlash qoidasi, vaziyatlarni tahlil qilish chizmasi, muammolarning ifodalanishiga e'tibor berishlariga qaratadi. 3.2. Vaziyatni mustaqil tahlil qilishni, muammoni ifodalashni, yechish yo'llarini aniqlashni, so'ngra uni yechish topshirig'ini beradi	Keys materiallarini muhokama qiladilar, aniqlaydilar, savollar beradilar. Mustaqil ravishda tahlil qilish varag'ini to'ldiradilar, muammoni yechadilar.
4-bosqich. Kichik guruhlarda ishlash (20 daq.)	4.1. Talabalarni kichik guruhlariga bo'ladi va topshiriq beradi: vaziyatni muhokama qilish va tahlil qilib ko'rish, guruh uchun vaziyatni tahlil qilish varag'ini to'ldirish, yechish tartibini ishlab chiqish, topshiriqni yechish, taqdimotga tayyorlanish	Keysni yechish va taqdimot varag'ini tayyorlash bo'yicha harakatlar qiladilar
5-bosqich. Taqdimot (20 daq.)	5.1. Taqdimot, muhokama va guruhlar taqdimotini o'zaro baholashni tashkillashtiradi. Javoblarni sharhlaydi, tahlil qilish va muammoli vaziyatni yechish jarayonida qilingan xulosalarga e'tibor qaratadi.	Guruhlar taqdimot qiladilar. Boshqa talabalar munozarada ishtirok etadilar,

KONSEPTUAL JADVAL

O‘rganilayotgan tushuncha, hodisa, fikrni uch va undan ortiq jihat va ko‘rsatkichlari bo‘yicha taqqoslashni ta‘minlaydi hamda yaxshi samara beradi. Tizimli fikrlashga o‘rgatish, muammoni tahlil qilish, ma‘lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘rganilayotgan hodisalarning muhim belgilarini aniqlash, tadqiqot yo‘nalishini belgilash, internetda axborot qidirish uchun tayanch so‘z va iboralarni tanlash maqsadlarida tuziladi.

Jadval quyidagicha tuziladi: gorizontaal bo‘yicha taqqoslanadigan tushunchalar, vertikal bo‘yicha esa, ularning taqqoslanadigan turli jihat va xossalari joylashtiriladi.

Konseptual jadvalda o‘zlashtirilayotgan o‘quv materialining ancha qismi ixcham shaklda ifodalanadi. Bunday jadval mashg‘ulotning metodik ta‘minotini yanada boyitadi. Muayyan matn bo‘yicha konseptual jadvallarni mikroguruhlarda aqliy hujumdan foydalanib tuzish va ularni guruh bo‘yicha muhokama qilib, eng maqbul variantini qabul qilish amaliy mashg‘ulotlarning “anglash” fazasida yaxshi natija berishi mumkin. Konseptual jadval yordamida bir necha kasb yoki mutaxassisliklarni taqqoslash ham mumkin. Dars davomida o‘tkazilayotgan munozara davomida talabalarga konseptual jadval tuzish topshirig‘ini berish tavsiya etiladi. Bunday jadval tuzishni uyga vazifa qilib berish esa talabalarning mustaqil bilish faoliyati yanada samarali bo‘lishini ta‘minlaydi.

Fakultativ o‘quv kursini o‘qitishda **slaydlar, video, multivideo, qisqa metrajli hujjatli filmlardan** foydalanish mumkin. Shuningdek, o‘qitishning **an‘anaviy va ilg‘or usullarini, shuningdek, o‘qitishning an‘anaviy va ilg‘or uslublarini, jumladan, ekspress so‘rovlar, test so‘rovlari, dasturiy o‘qitish, davra suhbatlarini o‘tkazish, muammoli o‘qitish texnik vositalarini qo‘llash, ekskursiya** va boshqa usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Mustaqil ta‘lim-tarbiya jarayoni mashg‘ulotlari ma‘ruza, muloqot, munozara, taqdimot tarzida tashkil etiladi. Ushbu mashg‘ulotlarni quyidagi algoritm (bilish, qo‘llash, tahlil qilish va natija) asosida amalga oshiriladi.

Talabalarga fakultativ o‘quv kursini zamonaviy usulda o‘rgatish, ularning mustaqil bilim olishiga sharoit yaratish hamda olgan bilimni mustaqil ravishda baholash uchun quyidagilardan foydalaniladi:

- “Aqliy hujum”, “Debatlar” “Reynstorming”, “Klaster” (axborotni yig‘ish), “Sinkveyn” (axborotni yig‘ish, “Akvarium”, “Charxpalak”, “G‘oyalar bahsi”, “Matbuot-konferensiyasi” kabi yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish.
- Talabalarni oldindan tarqatma materiallar bilan ta‘minlashga erishish.
- Talabalarning kichik guruhlarga bo‘lib, murabbiy-ustozlar rahbarligida mustaqil bilim olishga o‘rgatish.

- ma’ruza matnidagi jadval diagramma va raqamli ma’lumotlarni oldindan tayyorlab, guruh talabalariga tarqatish. (Bu usul o‘qituvchining vaqtini tejab, talabalarni ortiqcha yozishdan ozod qiladi).
- Test savollari tuzish.
- “Tayanch” iboralarni ishlab chiqib, talabalarga ularni mukammal o‘zlashtirishda ko‘maklashish.
- talabalarni zamonaviy kompyuter dasturlari asosida tayyorlangan slaydlar bilan ko‘rgazmali ma’ruza qilishga o‘rgatish kabi usullardan foydalanish mumkin.

MUSTAQIL TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH

Talaba mustaqil tayyorlanganda fakulteti, o‘quv kursi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- tarqatma materiallar bo‘yicha fakultativ o‘quv kurs mavzularni o‘zlashtirish. Bunda o‘qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo‘ladi. Tarqatma materiallar hajmi har bir mavzu bo‘yicha 3-5 sahifa bo‘lishiga erishish kerak. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarida tekshiriladi.
- O‘qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Bu usul mashg‘ulotlar hamda mustaqil ishga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida qo‘llanilishi mumkin.
- O‘z-o‘zini baholash orqali bilimni uzluksiz nazorat qilish. Talaba maxsus formula yordamida o‘z bilimini o‘zi baholaydi va maxsus nazorat daftarlariga qayd etib boradi.
- Fakultativ o‘quv mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ishlash hamda ularni o‘rganish;
- Talabalarning mustaqil ta’lim va taqdimot bilan bog‘liq holda fakultativ o‘quv kursining muayyan mavzularni chuqur o‘rganish. Mustaqil ishning bu shakli barcha semestr talabalariga tavsiya etiladi.
- Internet materiallari.
- Audio manbalar.
- Axborot-resurs markazlaridagi mavjud davriy matbuot materiallari.
- Avtomatlashtirilgan o‘rgatuvchi nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash. Bu mashg‘ulotlar talabaning bilimlarini yanada mustahkamlaydi, tafakkurini boyitadi

TAQDIMOTLARNI AMALGA OSHIRISH

Taqdimotlar fakultativ o‘quv kursda olingan bilim, malaka va ko‘nikmaning amalda qo‘llanilishi, ya’ni yangi shaxs madaniyati tarziga aylanganligi darajasini ko‘rsatuvchi indikator vazifasini o‘taydi. Taqdimotlar o‘quv taqvimiy rejada ko‘rsatilgan mavzular doirasida tavsiya etilgan mavzularga bag‘ishlanadi. Talabaning mavzuni tanlashiga imkon beriladi.

Taqdimotga tayyorlanish jarayonida talabaga quyidagi tavsiyalar va ko‘mak beriladi:

- fakultativ o‘quv kursi mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ustida ishlash hamda ularni o‘rganish.
- internet materiallarini topish va unumli foydalanish;
- audivizual manbalardan foydalanish;
- axborot resurslari markazidagi mavjud davriy matbuot materiallaridan foydalanish.

TAVSIYA ETILADIGAN TAQDIMOT MAVZULARI

1. Muhammad Yusuf hayoti va faoliyatiga doir ma’lumotlar.
2. Muhammad Yusufning ona timsoli aks etgan she’rlari belgilari.
3. Shoirning vatansevarlik she’rlariga xos xususiyatlar.
4. Muhammad Yusufning sevgi lirikasida ko‘ngil kardiogrammasi.
5. Muhammad Yusuf va milliy qo‘shiqchilik.
6. Muhammad Yusuf va matbuot.
7. Muhammad Yusuf shaxsiyatidagi ezgu sifatlar.
8. Muhammad Yusuf – milliy o‘zlik targ‘ibotchisi.

VIII. FAKULTATIV KURS MAVZULARINING QISQACHA MAZMUNI

MA’RUZALAR

Birinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusuf hayoti va ijodi.

O‘tkazish shakli: ma’ruza.

O‘qituvchi talabalarni Muhammad Yusuf hayoti va ijodiga tegishli eng muhim ma’lumotlar bilan tanishtiradi. Jumladan, Muhammad Yusufning bolaligidan boshqalarga o‘xshamaydigan bo‘lib o‘sgani. Uning keyinchalik bo‘ladigan voqea-hodisalarni oldindan bilishi, mardligi, tantiligi, chapaniligi, jasurligi, qaytmasligi singari ma’naviy sifatleri uning ijodiy qiyofasi shakllanishida ham hal qiluvchi o‘rin tutadi. Ijodkor shaxsining qandayligi ko‘pincha uning bitganlari qandayligini belgilaydigan omil ekani.

Muhammad Yusuf shaxsiga xos dadillik va adolat uning Namangan pedinstitutida zahirada o‘qib yurganida baholari yuqori bo‘lishiga qaramay, qiz bola bilan bir o‘ringa talabgor bo‘lishganida o‘qishni tashlab ketganida, o‘ziga juda kerakli narsalarini ham hech o‘ylab o‘tirmay birovlarga berib yuborishida namoyon bo‘ladi.

Shoirning bitganlarida ham uning shaxsiyatiga xos o'ktamlik aks etishi va ayni shu xususiyat uning she'riyatiga yashovchanlik baxsh etadi. Hatto, sevgi lirikasida ham Muhammad Yusuf shaxsiyatiga xos tavakkalchilik, jasorat sezilib turadi.

(Shu o'rinda Muhammad Yusuf hayoti va ijodi yoritilgan tegishli vizual materiallar namoyish etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi).

Interfaol metod

Ushbu mashg'ulotni o'tishda o'qituvchi ta'limiy o'yin texnologiyasining "Matbuot konferensiyasi" turidan foydalanishi mumkin. Matbuot konferensiyasi darsi domlaning kirish so'zi bilan ochiladi. U kirish so'zida darsning mavzusi, rejasi va maqsadi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi Muhammad Yusuf hayoti va ijodini o'rganishning muhim jihatlarini yoritish, shoir bitganlarining millatning badiiy didi hamda milliy ruhiyatni shakllantirishdagi o'rniga to'xtalish, hozirgi yoshlar ma'naviyatini tarkib topdirishda ahamiyatini ko'rsatib beruvchi ma'lumotlarni izlash kerakligi aytiladi.

Talabalar matbuot konferensiyasida Muhammad Yusufning shaxsiyati, ijodiy faoliyati va qarashlaridagi hammaga ma'lum bo'lmagan jihatlarni aniqlashga e'tibor qaratish, bunda bir guruh talabalar muxbirlar, qolgan ko'pchilik talabalar esa adabiyot tanuvchilar, sinchilar sifatida ishtirok etishadi. Muxbirlar olimlarga oldindan tayyorlab qo'yilgan kutilmagan savollar bilan murojaat qilishadi, domla rahbarligidagi sinchilar ularning tagdor savollariga javob berishadi.

Jumladan, "Matbuot konferensiyasi"da muxbirlar rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

1. Muhammad Yusufing "Ko'nglimdagi yor" she'rida aks etgan holatni qanday baholaysiz? Bu holatning hayotiy asoslari bormi?
2. Shoirning "Ozodani sevaman" she'rining qahramoni shoirning o'zimi?
3. Muhammad Yusuf ijodi bo'yicha qanday tadqiqotlar yaratilgan?
4. Shoirning "Mening ertagimsan" she'rida ikki dunyo ovarasi bo'lgan oshiq-ma'shuqlar obrazlarining hayotiy asoslari bor deb o'laysizmi?

Qo'llash: Bu ta'limiy usuldan nafaqat Muhammad Yusuf, balki istalgan ijodkor yoki uning istalgan bir asari tahlilida foydalanish mumkin. Bundan tashqari, "O'zbek adabiyoti tarixi", "Adabiy tanqid tarixi", "Badiiy tahlil asoslari", "Pedagogika", "Tarix", "Milliy matbuot" fanlarining tegishli mavzularini o'tishda foydalanish mumkin.

Natija: Talabalar Muhammad Yusuf hayoti va ijodining g'oyat o'ziga xosligi to'g'risida tasavvurga ega bo'lishadi. Muhammad Yusuf hayotini o'rganishning maqsad va mohiyati hamda mamlakatimizda san'at va adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo'ladi. Talabada milliy she'riyatdagi badiiy-estetik yutuqlarni baholash ko'nikmalari paydo bo'ladi.

Tayanch tushunchalar: Muhammad Yusuf, ijodkor shaxsiyati va ijod namunasi, milliy gʻurur, sevgi lirikasi, patrotlik lirikasi, tasvir samimiyati, ijodiy jasorat, badiiy joziba, ifoda samimiyati.

Ikkinchi mashgʻulot: Muhammad Yusuf sheʼriyatida ona timsolining aks etishi.

Oʻtkazish shakli: maʼruza.

Oʻqiyuvchi Muhammad Yusufning ona madhiga bagʻishlangan sheʼrlarida quruq chaqiriq, yalangʻoch madhiyabozlik yoʻqligini shoir oʻz bitiklarida olamda yagona boʻlgan mehribon zotning oʻta jonli va tabiiy timsolini yaratganiga toʻxtaladi. U ona timsolini hamisha oʻzi, yaʼni shoir obrazi orqali tasvirlaydi. Negaki, oʻzbek onasining oʻz hayoti yoʻq. U farzandlari hayoti bilan yashaydi. Ayniqsa hamisha onadan olislarda yurgan shoir ona uchun azoblar bulogʻi. Koʻngliga olamiy muhabbatni sigʻdirib, faqat bolalar tashvishi bilan yashagan, hatto Toshkentni ham koʻrmagan ona timsoli butun serqirraligi bilan tasvir etiladi.

Garchi ona bir umr uydan chiqmay, adoqsiz yumushlarga koʻmilib yashasada, hamisha shoir oʻgʻilning tashvishida boʻladi. Buni Muhammad Yusuf gʻoyat taʼsirli tasvir etadi. Shoirning sochlaridagi oq, bitganlariga munosabatdagi nohaqlik va bundan shoir chekkan ozor onaning ruhiyatida, uning jismida doimo chuqur iz qoldiradi. Bu holat Muhammad Yusufning sheʼriyatda tengsiz mahorat bilan aks ettiriladi.

(Shu oʻrinda Muhammad Yusufning onaga bagʻishlangan sheʼrlari aks etgan vizual materiallar namoyish etilishi mumkin).

Interfaol metod

Guruh talabalari uch kichik guruhga boʻlinib, 1-guruh pedagog, 2-guruh taʼlim oluvchi, 3-guruh esa kuzatuvchi sifatida ishtirok etishadi. Mashgʻulot davomida olingan tushunchalar asosida milliy sheʼriyatda ona timsoli qanday ishlangani, Muhammad Yusufning ulardan ifoda yoʻsini, obrazlar tizimi, soʻz qoʻllash borasida qaysi jihatdan farq qilishiga eʼtibor qaratiladi. Talabalar A. Orifning “Onajon”, E. Vohidnin “Ona” sheʼrlarini Muhammad Yusuf bitiklari bilan qiyoslaydilar.

Qoʻllash: Bu usulda domla, sanʼatshunos va sinchi mutaxassis bilan birgalikda mashgʻulot olib borsa, maqsadga muvofiq boʻladi.

Natija: Muhammad Yusufning ona mehrining kuychisi sifatidagi oʻziga xosligi, betakrorligi hamda buni tashkil etgan omillar, tasvir vositalari talabalarning oʻzlari tomonidan aniqlanadi. Demak, talabalarda badiiy matni ilmiy tahlil qilish koʻnikmasi shakllanadi.

Tayanch iboralar: ona mehri, ifoda betakrorligi, onaning ruhiyat iqlimlariga kira olish, o‘zga ijodkorlarga o‘xshash va farli jihatlar.

Uchinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusufning vatansuyarlik lirikasi.

O‘tkazish shakli: ma’ruza.

Ma’ruzada o‘qituvchi talabalarga Muhammad Yusufning vatanparvarlik lirikasidagi o‘ziga xoslik, betakrorlik haqida so‘zlab beradi: shoir otayurt, vatan to‘g‘risida yurakdan chiqarib yozadi. Shuning uchun ham uning vataniy she‘riyati o‘qirmanlarda kuchli taassurot qoldiradi. Odatda vatan haqida yozgan ko‘pchilik ijodkorlar balandparvoz ohangda jimjimador ifoda yo‘sinini qo‘llashadi.

Muhammad Yusuf esa vatanni ko‘kka ko‘tarmaydi, balki odamlar yuragiga yaqinlashtiradi. Yurakka yaqinlashgan, undan joy olgan har qanday ijod mahsuli badiiy qimmat kasb etadi. Shoir otayurti kuylashda qolipdagi doimiy obrazlardan fodalanmaydi. Balki “tandir”, “jiydaning shoxi”, “bedapoya” singari oddiydan oddiy so‘zlar vositasida vatanni tashqaridan o‘qirmanning ichki dunyosiga, yuragiga olib kiradi. Tasvirda siyqa ifoda, obrazlarda soxtalik yo‘qligi singari jihatlar uning vataniy lirikasini o‘qishli va suyumli qilgan.

(Shu o‘rinda Muhammad Yusufning vatansuyarlik she‘rlariga ishlangan videomaterialdan foydalanilsa, yaxshi bo‘ladi)

Interfaol metod

Bunda domla talabalarga FSMU texnologiyasining to‘rt bosqichi yozilgan qog‘oz varaqlarini tarqatadi va yakka tartibda ularni to‘ldirishni topshiradi.

Vazifa. Muhammad Yusufning vatanparvarlik lirikasi o‘ziga xosligi nimada ekanini ko‘rsating.

F – fikr bildiring.

S – fikringizni asoslang.

M – fikringiz isbotiga misol keltiring.

U – fikringizni umulashtiring.

Shundan so‘ng talabalardan o‘z fikrlarini aytish va o‘zgacha qarashlardan himoya qilish so‘raladi. Bu texnologiya tinglovchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, bahslashish va bu jarayonda odob saqlay bilishga o‘rgatadi. Domla talabalar fikrlarini to‘g‘ri yo‘naltirish orqali mavzuning to‘liq o‘zlashtirilishiga harakat qiladi.

Qo‘llash: adabiyotshunos, jurnalist, tarixchi, dinshunos mutaxassislar bilan birgalikda mashg‘ulot olib boriladi.

Natija: talabalarda Muhammad Yusufning vatansuyarlik lirikasi haqida to‘g‘ri tushuncha va tasavvur shakllantiriladi. Muhammad Yusufning

o‘qirmanlarda milliy g‘urur, vatanga, otayurtga muhabbat uyg‘otish borasida qanday poetik kashfiyotlar qilgani talabalarning o‘zlari tomonidan anglab yetiladi.

Tayanch tushunchalar: Muhammad Yusuf, vatan, otayurt, otamakon, samimiyat, haqqoniylik, tabiiylik.

To‘rtinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusufning ishqiy lirikasiga xos xususiyatlar.

O‘tkazish shakli: ma’ruza.

Ma’ruza davomida o‘qituvchi talabalarni Muhammad Yusufning ishqiy lirikasiga xos xususiyatlar bilan yaqindan tanishtiradi. Bu yo‘nalishdagi asarlarida ham shoir sun‘iy ko‘tarinkilik, soxta patetikadan qochadi. Eng yuksak insoniy tuyg‘u bo‘lmish sevgi to‘g‘risida osmonga chiqib emas, balki yerda turib so‘lashga urinadi. Shoir sevgiga: “Muhabbat, ey go‘zal iztirob”,- deb xitob qiladi. Muhammad Yusuf sevmuq yengilmuq, g‘alabasiz mag‘lubiyat, deb qaraydi. Sevgan kishi faqat qurbon berishi, baxshida qilishi evaziga hech narsa kutmasligini kuylaydi. U bugunning odami ham xuddi qadim bobolar kabi sevgi to‘riga ilingan qushlar ekanini o‘ta ta’sirli aks ettiradi.

Shoir sevgining lazzatini visolda emas, balki shu tuyg‘uga yo‘liqqanlikning o‘zida deb hisoblaydi. Bu haqda o‘tday yonib kuylaydi. Sevgi doimo ayashga muhtojligini “Sevgi bamisoli lolaqizg‘aldoq, Teginmay bo‘lmaydi, Tegsang, to‘kilar” tarzida ifoda qiladi. Bunday kutilmagan obrazlar, tutilmagan ifodalar shoir bitiklariga umrzoqlik baxsh etadi.

(Agar bor bo‘lsa, Muhammad Yusufning sevgi lirikasiga doir videorolik namoyish etiladi)

Interfaol metod

Talabalar ikki guruhga bo‘linadilar. 1-guruh Muhammad Yusufning javobsiz sevgi tuyg‘usi tasvirlangan she‘rlarini, ikkinchi guruh esa shoirning boy berilgan muhabbat to‘g‘risida bitilgan she‘rlari tahlili bilan shug‘ullanadilar. Bu ikki guruh qatnashchilari atay boshqa guruhda aks ettirilgan tuyg‘uga shubha bilan qarashga urinadi. Natijada o‘z guruhidagi she‘larning eng yashirin, nozik jihatlarini ham izlab topishlari kerak bo‘ladi. O‘zganing fikrini rad eta bilish uchun o‘z qarashlarini kuchlantirish, shoir she‘rlaridan rad etib bo‘lmaydigan misollardan argument shakllantirish kerak bo‘ladi.

Qo‘llash: Talabalar Muhammad Yusuf sevgi lirikasidagi betakrorlikni ta‘minlagan vositalarni topish uchun shoir she‘larining ma‘no qatlamlariga chuqurroq kirishga intiladilar. Bu hol faqatgina shoir asarlarini tranroq tushunishga xizmat qilib qolmay talabalarda shaxslik sifatleri paydo bo‘lishiga, ularning ma‘naviy dunyolarida ijobiy o‘zgarishlar yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

Natija: Muhammad Yusuf she‘riyatidagi sevgi tasviri o‘qirman tuyg‘ular tizimini ingichkalashtirib, uning hissiyot olamini noziklashtirib, uning ezgu

tuygʻlarni anglab yetishiga xizmat qiladi. Bu hol talabalarning mustaqil shaxslar sifatida shakllanishiga sezilarli ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Tayanch tushunchalar: Injalik, ishqiy munosabatlar, fidoyilik, hijron, visol, sadoqat, intilish, rashk, tuygʻu samimiyati, ifoda tabiiyligi.

Beshinchi mashgʻulot: Muhammad Yusuf ijodining milliy qoʻshiqchilik rivojiga qoʻshgan hissasi.

Oʻtkazish shakli: maʼruza.

Muhammad Yusuf ijodi oʻzbek qoʻshiqchiligi taraqqiyotida oʻzining alohida oʻrniga ega boʻlgan shoirdir. Qizigʻi shundaki, shoirning oʻzi hayotligida oʻzini qoʻshiqchi shoir hisoblamas, bunday, deb aytishlarini juda yomon koʻrardi. Toʻgʻri, qoʻshiqchi shoir emas, avvalo, shoir edi. Lekin oʻzi musiqani yaxshi tushungani, tabiiy isteʼdodi musiqiy yoʻnalishga moyil boʻlgani uchun uning bitiklari tezda qoʻshiq boʻlib tarqalib ketardi.

Muhimi shundaki, shoir sheʼrlariga bitilgan qoʻshiqlar millat ahli maʼnaviyatini shakllantirishda uning sheʼrlaridan kam xizmat qilgani yoʻq. Shoir qalamiga mansub “Koʻnglimdagi yor”, “Mening ertagim”, “Mehr qolur”, “Samarqandga borsam men agar” singari qoʻshiqlari maʼnaviyatli oʻzbeklarning butun bir avlodini tarbiyaladi.

Aynan Muhammad Yusufning qoʻshiqbop sheʼrlari borligi uchun ham u tirikligida oʻzbek qoʻshiqchiligida saviyasiz, tanqiddan tuban matnlar asosida aytiladigan qoʻshiqlar juda kam boʻlgandi.

(Shu oʻrinda Muhammad Yusuf sheʼrlari bilan aytiladigan qoʻshiqlardan bir nechasing videoyozuvidan foydalanish maqsadga muvoviq)

Interfaol metod

Bu maʼruzani oʻtishda oʻqituvchi “Matbuot konferensiyasi” taʼlimiy oʻyin texnologiyasidan foydalanishi mumkin. Konferensiyani domla kirish soʻzi bilan ochadi. U darsning mavzusi, rejasi va maqsadi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi Muhammad Yusufning qoʻshiqchilikka doir ijodini oʻrganishning qirralarini yoritish, shoir bitganlarining millat badiiy badiiy didining shakllantirishdagi oʻrniga toʻxtalish, hozirgi yoshlar maʼnaviyatini tarkib topdirishda ahamiyatini koʻrsaqtib beruvchi maʼlumotlarni topishga qaratilishi kerakligini takidlaydi.

Talabalar matbuot konferensiyasida Muhammad Yusufning qoshiqlaridagi maʼno chuqurligi, millat va yurt dardiga hamohang jihatlar yaqqol koʻrinib turgan jihatlar yuzasidan “muxbir” bilan “adabiyottanuvchi”, “sinchi”, “bastakor”, “qoʻshiqchi” talabalar oʻrtasidagi savol-javob va bahslarda shoirning qoʻshiqqa aylangan sheʼrlari millat maʼnaviyati uchun qanday katta ahamiyatga ega boʻlgani bilib olinadi.

Qoʻllash: “Muxbir” talabalar kichik guruhlardagi “adabiyotshunos”, “bastakor”, “xonanda”, “sinchi” rolidagi talabalar bilan tortishuv va savol-javob

asnosida Muhammad Yusuf qo‘shiqklarining tarbiyaviy ahamiyatiningina emas, balki ularning badiiy saviyasi qandayligini ham anglab yetadilar. Muhimi, ular shoir qo‘shiqklaridan o‘ kasbiy faoliyatlarida foydalanishni ham ko‘ngilga tugib qo‘yadilar.

Natija: Talabalarda badiiy did shakllanadi va yuqori saviyadagi she‘rgina yaxshi qo‘shiqqa asos bo‘lishi mumkinligini anglab yetdilar.

Tayanch tushunchalar: she‘r, qo‘shiq, musiqa, hayotiylik, samimiylik, estetik did, didsizlik, ma‘naviyat, tuyg‘usizlik.

Oltinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusuf ijodining badiiy-estetik ahamiyati.

O‘tkazish shakli: ma‘ruza.

So‘nggi ma‘ruzada Muhammad Yusuf hayoti va ijodiga xos jihatlar umumlashtiriladi. Chunonchi, M.Yusuf she‘riy ijodi bilan ko‘p asrlik o‘zbek poeziyasi rivojida o‘ziga xos o‘rin tutgan bo‘lsa, qo‘shiqklari bilan millat ahli musiqiy didining turli yot ta’sirlarga to‘liq berilib ketmasligiga xizmat qilgan bo‘lsa, shaxsiyatiga xos ezgu sifatlar orqali millat yoshlarida yuksak ma‘naviy fazilatlar shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgani aytiladi.

Shoir hayotining so‘nggi daqiqalarida she‘riyatga. Ijodga sodiq qoldi va yotib davolanishdan ko‘ra yosh shoirlarga bitiklari haqidagi o‘z qarashlarini aytib qolishni muhimroq hisobladi.

Mana shunday fidoyilik, burchni jon tinchligi va oromdan ortiq hisoblash tuyg‘usi bugunnig odamlarida ezgu axloqiy sifatlar shakllantirishda qo‘l keladi.

(Shu joyda Muhammad Yusuf hayotiga bag‘ishlangan telefilm dan foydalanish kerak bo‘ladi).

Interfaol metod

Ushbu saboqni faqat ma‘ruza tarzidagina o‘tmay, ayrim o‘rinlarda “fikriy hujum” interfaol usul asosida mashg‘ulot o‘tkazsa ham bo‘ladi. Bunda guruhdagi talabalar oltita nafardan besh yoki olti kichik guruhga ajratiladi. Domla har bir kichik guruh oldiga konkret o‘quv muammosini qo‘yadi. O‘z guruhi oldiga qo‘yilgan ta’limiy topshiriqni bajarish uchun har bir kichik guruhdagi talabalar o‘zlaridagi barcha imkoniyatdan foydalanishlari mumkin bo‘ladi. Ya’ni talabalar turli adabiyotlar, ilmiy manbalar, internet ma’lumotlari, hatto kimlargadir telefon qilib yordam so‘rashga ham izn beriladi.

Qollash: Bunday faoliyat natigasida talabalarda izlanish, topqirlik, o‘ylash, o‘zida fikr shakllantirish, qarashini boshqalarniki bilan solishtirish, o‘z fikrini himoya qila bilish singari ko‘nikmalar qaror topadi.

Tayanch tushunchalar: badiiy ijod, obrazlilik, shaxsiyat, milliy ruh, estetik tarbiya, insoniy burch, jasorat.

SUHBAT-FIKRLASHUVLAR

Birinchi mashg'ulot: Muhammad Yusuf she'riyatining shakliy-mundarijaviy o'ziga xosligi.

O'tkazish shakli: muloqot.

Fakultativ mashg'ulot muloqot shaklida tashkil etilganda talabalar bilan domlaning tengma-teng erkin fikr almashinuvini yo'lga qo'yish ko'zda tutiladi. Bunda tashabbus ko'proq talabalarda bo'ladi. Chunki o'qituvchi vaqt byudjetini talabalar ixtiyoriga ko'ra taqsimlasi kerak bo'ladi.

Muhammad Yusufday betakror va o'ziga xos shaxsiyat egasi hamda uning kutilmagan original yondashuvlarga to'la she'riyatining shakliy-mundarijaviy o'ziga xosligi borasida turlicha qarashlar asosida mashg'ulot uyushtiriladi. O'ziga xos bo'lmagan ijod namunasi badiiy didga ega kishilarni o'ziga rom qila olmaydi. Chunki unda betakrorlik bo'lmaydi.

Bunday mashg'ulotlar talabalarda erkin fikr, tashabbuskorlik, fikrchanlik, topqirlik singari sifatlar shakllanishiga olib kelishi bilan ahamiyatlidir.

Interfaol metod

Mashg'ulot "Munozarali dars" pedtexnologiyasi asosida o'tkaziladi. Mashg'ulot domlaning kirish so'zi bilan ochiladi. Kirish so'zidan so'ng "Munozarali dars"ning quyidagi talablarini tushuntiradi:

1. Guruh talabalarining sonidan kelib chiqqan holda uch yoki to'rt kichik guruhga ajratiladi.

2. Har bir kichik guruhga yetakchi tayinlaydi. Jamoaning fikrini faqat yetakchi aytadi, qo'shimchalar uning fikridan keyin bildiriladi.

3. Baholashda jamoa a'zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy misollar bilan isbotlash kabi jihatlar hisobga olinishi ta'kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini sharhlashi, tanqid qilishi, qo'shimcha fikr bildirish va savollar bilan murojaat qilishi mumkin.

Qo'llash: mashg'ulot tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, siyosatshunoslar, huquqshunoslar, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Talabalar Muhammad Yusuf she'riyatini elaro mashhur qilgan, uning jozibasini ta'minlagan omillar nimadan iboratligini bilib olishadi. Ular badiiy ijodda shakl va mundarijaning o'rni, ulardan qaysi birining birlamchi ahamiyatga egaligi yoxud shaklsiz mazmun, mazmunsiz shakl bo'lmasligi, bu ikkovining uyg'unligigina badiiy yaratiqqa qimmat bag'ishlashini bilib olisadi.

Tayanch tushunchalar: shakl, mazmun, mundarija, ijodiy izlanish, shakl yangiligi, mazmun originalligi.

BAHS-MUNOZARALAR

Birinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusufning sevgi lirikasida milliy axloq masalalari

O‘tkazish shakli: munozara.

Mashg‘ulot munozara tarzida o‘tkazilishi lozim bo‘lgani uchun ham bunda qarashlar va yondashuvlar xilma-xilligiga erishish muhim sanaladi. O‘zbekning azaliy axloqiy yondashuvi intim tuyg‘ularni imkon qadar parda ichkarisida saqlashni, tashqariga faqat aytish ayb sanalmaydigan jihatlarnigina chiqarish kerakligini taqozo qiladi.

Munozara davomida Muhammad Yusufning sevgi lirikasida ayni shu talab bir qadar buzilgani shoir minglab yillar davomida tasvirlash mumkin emas deb hisoblangan hayotiy va ruhiy manzaralarni o‘z bitiklarida aks ettirgani yuzasidan talabalar bahsga tortiladi. Chunonangi, shoirning: *“Ko‘nglimda bir yory, Qo‘ynida bir yor”*, *“Ozodani sevaman men Ozodani”* tarzidagi misralari milliy axloq va ma’naviyatga qanchalik mos-kelish kelmasligi bo‘yicha fikrlashiladi.

Interfaol metod

Mashg‘ulot o‘z nomi bilan “Fikrlar to‘qnashuvi” tarzida nomlanadigan yangi pedagogik texnologiya asosida uyushtiriladi. Mashg‘ulot oldidan domla tushuntirish beradi. Ya’ni munozara shaklida uyushtirilgan mashg‘ulatda har bir talaba shoirning istalgan bir asari yuzasidan o‘z fikrini aytishi mumkinligini faqat bu qarash she’riy matndan keltirib chiqarilishi lozimligi, ayni vaqtda unga qarshi bildirigan fikrni ham tinglay bilishi va undagi mantiqli jihatni o‘zlashtirishi lozimligi kabi masalalarga to‘xtaladi.

Mashg‘ulot konstruktiv pedagogika nazariyasining asoschisi Jan Piaje tomonidan hayotga tatbiq etilgan kichik guruhlar shaklida uyushtiriladi. Bunda guruhdagi talabalar sonidan kelib chiqqan holda olti nafardan ko‘p bo‘lmagan miqdordagi talabalarni qamrab oladigan guruhchalarga bo‘linadi. Har bir guruh shoirning biror she’ri yuzasidan o‘z qarashlarini bildirishga tayyorgarlik ko‘radi.

Har bir jamoa boshqa kichik guruhdagi jamoa fikriga munosabat bildirishi, ularning qarashlaridagi bo‘sh joylarni tanqid qilishi va qo‘shimcha fikr bildirishi mumkin.

Qo‘llash: mashg‘ulot adabiyotshunos, jurnalist, ma’naviyat targ‘ibotchilari ishtirokida o‘tkaziladi.

Natija: Talabalarda asar tanlash, u bilan mustaqi tanishib chiqish, o‘zida fikr paydo qilish, uni bildirish, asoslash va himoya qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Shuningdek, talabalarda boshqaning fikrini eshita bilish, undagi ma’qul jihatlarni olish hamda munozara madaniyati shakllanadi.

Tayanch tushunchalar: Muhammad Yusuf, nuqtai nazar, erkin fikr, munozara, rad qilish, bahs odobi.

Ikkinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusufning yurt suyurlik lirikasida milliy g‘urur tasviri.

O‘tkazish shakli: munozara.

Muhammad Yusuf o‘zining vatansevarlik lirikasida ham ko‘pchilik yurgan qulay yo‘ldan bormay, o‘z poetik so‘qmog‘ini ochishga erishgan. Uning vatanga bag‘ishlangan bitiklarida quruq madh, asosi yo‘q maqto‘v kam uchraydi. Shoir kishining nazarida vatanday muqaddas tushunchani anglatishga mutlaqo aloqasi yo‘qday tuyulguchi timsollardan foydalanib otayurtni madh etishning uddasidan chiqadi.

Shoir yurtning bedapoyasi, bir tup yalpizi, shoxi siniq jiydasi, qiyshiq tandiri singari jo‘n timsollardan foydalanib, o‘qirmanda g‘urur uyg‘otadi. Bu g‘urur, iftixor o‘zga etnoslarni kamsitishga qaratilmagani bilan ham diqqatga loyiq. Shoir o‘qirmanni o‘z xalqi hayotining g‘oyat jo‘n manzaralarini ta‘sirli ko‘rsatish orqali ularda g‘urur uyg‘ota biladiki, bu hol vataniy bitiklar uchun o‘ta noyob hisoblanadi.

Interfaol metod

Ushbu mashg‘ulotni “Insert texnikasi” tarzida nomlanmish zamonaviy pedagogik texnologiya asosida uyushtirish mumkin. Bu metod talabalarda yangi axborotlar tizimini qabul qilib, bilimlarni o‘zlashtirishni yengillatish maqsadida qo‘llaniladi. Shuningdek, bu usul talabalar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi. Domla yangi mavzu mohiyati yoritilgan matnni talabalarga tarqatadi. Har bir talabaga individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalashi kerakligi aytiladi. Matn bilan ishlashda talabalarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

“V” – tanish ma‘lumot.

“?” – mazkur ma‘lumotni tushunmadim, izoh kerak.

“Q” – bu ma‘lumot men uchun yangilik.

“–” bu fikrga qo‘shilmayman.

Belgilangan vaqt yakunlangach, talabalar uchun tushunarsiz bo‘lgan ma‘lumotlarga domla tomonidan aniqlik kiritiladi. Savollarga javob beriladi va talabalarning o‘z fikrlarini aytishlariga imkon beriladi.

Natija: Muhammad Yusufning vatanparvarlik lirikasida milliy g‘ururning aks etishi masalasiga munozaralar orqali bunday yondashuv talabalarda erkin fikrlash, o‘ qarashlarini mantiqiy dalillar bilan asoslash, o‘zgalarning qarashlariga ehtiyotli munosabatda bo‘lish singari ijobiy sifatlar shakllanishiga olib keladi.

Tayanch tushunchalar: insert, munozara, shaxsiy fikr, mantiq, tanqidiy qarash, fikrni asoslash.

TAQDIMOTLAR

Birinchi mashg‘ulot: Muhammad Yusuf kitoblari.

O‘tkazish shakli: taqdimot

Taqdimotda Muhammad Yusuf qalamiga mansub kitoblar bo‘yicha video taqdimotga material tayyorlanadi. Shoirning 1985 yilda bosib chiqarilgan “Tanish teraklar”, 1987 yilda chop etilgan “Bulbulga bir gapim bor”, 1988 yilda chiqqan “Iltijo”, 1989 yilda bosilgan “Uyqudagi qiz”, shu yili chop etilgan “Halima enam allalari”, 1990 yilda nashr qilingan “Ishq kemasi”, 1991 yilda chop qilingan “Ko‘nglimda bir yor”, 1993 yilda bosilgan “Yolg‘onchi yor” va “Bevafo ko‘p ekan”, 1995 yilda e‘lon qilingan “Erka kiyik”, 1998 yilda bosilgan “Osmonimga olib ketaman”, 2001 yilda chop etilgan “Saylanma” singari asarlari aks etgan video material bilan tanishtiriladi.

Taqdimot shunchaki tomoshadan iborat bo‘lib qolmasligi ushun domla har bir kitobga kirgan bitiklarga xos jihatlarga qisqa-qisqa tushuncha berib borishi mumkin.

Qo‘llash: mashg‘ulotda talabalardan tashqari, tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, ma‘naviyat targ‘ibotchilari singari mutaxassislar bilan birgalikda olib borilishi mumkin.

Natija: Talabalar Muhammad Yusuf ijodining mohiyati bilangina emas, balki ushbu taqdimot sabab shoir ijodining ko‘lami bilan ham tanishadilar. Shuningdek, ular Muhammad Yusufning ijodiy o‘sih dinamikasidan ham bir qadar xabardor bo‘ladilar.

Tayanch tushunchalar: Muhammad Yusuf, kitob, she‘riy to‘plam, saylanma, kitob dizayni, grafika, nashriyot, kitob bezagi.

IX. O‘QUV-USLUBIY ADABIYOTLAR VA ELEKTRON RESURLAR RO‘YXATI

Асосий дарслик ва қўлланмалар

1. Каримов Н. ва б. XX аср ўзбек адабиёти. – Т.: “Ўқитувчи”, 1999.
2. Қозоқбой Йўлдош, Қундузой Хусанбоева, Муҳайё Йўлдош. Кийиксўқмоқдаги йўловчи. – Т.: ЎЗМЭ, 2014.
3. Баҳодир Исо. Муҳаммад Юсуф. – Фарғона: “Фарғона”, 2014.
4. Шукур Курбон. Муҳаммад Юсуф сабоқлари. – Т.: Алишер Навоий номидаги ЎЗМКН, 2012.

Қўшимча адабиётлар

1. Ҳошимова С. Шоир қиссаси. – Наманган: “Наманган”, 2013.
2. Носиров Қ. Муҳаммад Юсуф Наманганда ёхуд ориятли муҳаббат. – Наманган: “Наманган”, 2012.
3. Иқбол Мирзо. Улуғим. Ёшлик журнали. –Т.: 2014 йил 2- сон.
4. Назаров А. Мехр қолур, муҳаббат қолур. ЎЗАС, -Т.: 2014 йил 4 апрел.
5. Солижонов Й. Булбулни куйлатиб, жайронни йиғлатган шоир. “Китоб дунёси” газетаси. –Т., 2014 йил 26 март. № 6 (177).
6. Улуғбек Ҳамдам. Шоирлиги қисмати. “Китоб дунёси” газетаси. –Т.: 2014 йил 12 феврал. №3 (174).
7. Махмуд Тоир. Юракда яшайди асл шоирлар – Т.: ЎЗАС, 2014 йил 7 феврал.
8. Раҳмон Қўчқор. Янги авлод овози (сухбат). Шарқ юлдузи. 2013 йил, 3- сон.
9. Йўлдошев Т. Камолотнинг олис йўли. – Т.: Наврўз, 2014.
10. Коллектив. Шоир ҳақида ҳаётий ҳақиқатлар. – Фарғона: “Фарғона”, 2014.

Elektron resurslar

11. www.ziyonet.uz
12. www.e-tarix.uz
13. www.ziyouz.com
14. <http://dunyouzbeklari.com/archives/66493>
15. www.qr.natlib.uz
16. www.media.natlib.uz
17. www.diss.natlib.uz